

Diana Nikolova Marinova

(Bulgaria, Ruse, Union of Scientists in Bulgaria)

The (Un)familiar Czechs: The Pioneers from the “Czech Kapellmeister School” in Ruschuk on the Danube (1881 – 1903)

Abstract: The beginning of the professional musical culture of modern Bulgaria is associated with the selfless activity of Czech military kapellmeisters, which forms a whole chapter in the rich history of Bulgarian musical tradition. Their military orchestral innovation was laid down by the Provisional Russian Directorate (PRD) in the Principality of Bulgaria even before the establishment of state institutions.

This paper focuses on the pleiad of Czech kapellmeisters based in Ruse (Ruschuk on the Danube), who during their military service became the creators of the orchestra of the Danube Flotilla and Marine Unit (the second full-time brass band in Bulgaria) and the garrison orchestra of the 5th Danube Infantry Regiment. The Russian-Czech professional model established during the formation of two military bands in 1881 was reproduced over the next few years in the Bulgarian army. At the same time, a kind of “Czech Kapellmeister School” was formed in the Bulgarian city, which, until the beginning of the twentieth century, had cultivated the professional musical culture in Ruse and had made it a significant part of Bulgarian musical culture. The reconstruction of events and historical facts, as well as a new reading of the sources on this little-known topic, allowed us to identify 6 names of unknown or “forgotten” Czech kapellmeisters: Gabriel Šebek (1881), František (Franz) Minarik (28 February – October 1884), Franz Stross (October 1884 – October 1885) and František (Franz) Svoboda (who worked in Ruse in the period March 1886 – 1889 and continued in Varna until 1910), who established the Naval Brass Band; Gabriel Šebek (1881 – 1885), Anton Ulrich (1895 – 1896) and Franz Stross (1896 – 1906) of the Garrison Brass Band; Venceslaus (Vencislav) Pavel (1889 – 1910) of the 2nd Iskar Infantry Regiment quartered in Ruse.

Among the founders of the “Czech kapellmeister school” in Ruse, the notable personality of the military kapellmeister Franz Stross (1851 – 1917) stands out. As a result of his 23-year selfless activity, he left a diverse musical heritage in three main areas. He created the first military brass bands in Ruse, Haskovo, Svishtov and Lovech as well as the one at the Sofia Military School and founded the first civilian string orchestras and secular singing choirs in Ruse. He also composed the first pieces of music for military brass bands. The grateful collective memory of the inhabitants of Ruse is still indebted to his pioneering work. Therefore, it is imperative that the public, with the help of the Bulgarian military institutions, initiate the installation of a commemorative bas-relief plaque to immortalise his contribution to the history of Ruse’s musical life and pass his name down to the memory of the future generations. I suggest That the following text should be included: “Kapellmeister Franz Stross (1851 – 22 February 1917), a Czech professional musician; founder of military and civilian orchestras in Ruse and Bulgaria; composer of the *Svishtovsko Horo* (*Svishtov Round Dance*) and the first cavalry musical composition *Konyarska Kitka* (*Equestrian Medley*). From the grateful citizens of the city of Ruse.”

Keywords: Czech military kapellmeisters, military brass orchestras, Kapellmeisters period (1878 – 1903), city of Ruse/Ruschuk on the Danube, Czech pioneers of Bulgarian musical culture, Franz Stross

Диана Николова Маринова
(Русе, Союз ученых Болгарии)

(Не)известный чех: Первостроители из «чешской капельмейстерской школы» в Руссучке на Дунае (1881 – 1903)

Резюме: Начало профессиональной музыкальной культуры современной Болгарии связывают с подвижнической деятельностью чешских военных капельмейстеров, которая составляет отдельную главу в истории болгарской музыкальной традиции. Их военно-оркестровое новаторство было заложено Временным русским управлением (ВРУ) в Княжестве Болгария ещё до учреждения его государственных институций.

Настоящее региональное заглавие сфокусировано на плеяде чешских капельмейстеров в Русе (Руссучке на Дунае), которые за время своей военной службы стали создателями оркестра Дунайской флотилии и Морской части (второго штатного духового оркестра в Болгарии) и гарнизонного оркестра 5-го пехотного Дунайского полка. Русско-чешская профессиональная модель, построенная при формировании двух военных оркестров в 1881 году, воспроизвелась на протяжении следующих нескольких лет в болгарской армии. Одновременно в придунайском городе создавалась своеобразная «чешская капельмейстерская школа», которая до начала XX века развивала русенскую профессиональную музыкальную культуру, являвшейся частью общebolгарской музыкальной культуры. Реконструкция событий и исторических фактов, а также новое прочтение исследуемых источников по этой малоизвестной тематике, позволило выявить 6 имён неизвестных или «подзабытых» чешских капельмейстеров: для флотского духового оркестра – Габриэль Шебек (1881), Франтишек (Франц) Минарик (28 февраля – октябрь 1884), Франц Штрасс (октябрь 1884 – октябрь 1885) и Франтишек (Франц) Свобода (март 1886 – 1899 в Русе, до 1910 в Варне); для гарнизонного духового оркестра – Габриэль Шебек (1881 – 1885), Антон Ульрих (1895 – 1896) и Франц Штрасс (1896 – 1906); для квартирующего в Русе 2-го пехотного Искырского полка – Венцеслав (Венцислав) Павел (1889 – 1910).

Среди первостроителей русенской «чешской капельмейстерской школы» выделяется заметная личность военного капельмейстера Франца Штрасса (1851 – 1917). В результате своей 23-летней подвижнической деятельности он оставил разностороннее музыкальное наследие в трёх основных направлениях – создал первые военные духовые оркестры в Русе, Хасково, Свиштове, Ловече и в софийском Военном училище; основал первые гражданские струнные оркестры и светские певческие хоры в Русе. И наконец, он сочинял первые музыкальные произведения для военных духовых оркестров. Благодарная коллективная память жителей Русе до сих пор всё ещё находится в долгу к новаторскому делу Штрасса. Поэтому необходимо инициировать с помощью болгарских военных институций установку памятной доски в виде барельефа. Таким образом будет увековечен его созидательный вклад в историю музыкальной жизни Русе, а его имя останется для будущих поколений с таким объяснительным текстом: «Капельмейстер Франц Штрасс (1851 – 22 февраля 1917 г.), чешский профессиональный музыкант; основоположник военных и гражданских оркестров в Русе и в Болгарии; композитор «Свиштовского хора» и первой композиции для кавалерии «Конярска китка». От признательных граждан города Русе».

Ключевые слова: чешские военные капельмейстеры, военно-духовые оркестры, капельмейстерский период (1878 – 1903), город Русе/Руссучка на Дунае, чешские первостроители болгарской музыкальной культуры, Франц Штрасс.

Диана Николова Маринова
(Русе, член на Съюза на учените в България)

(Не)познатият чех: Първостроителите от „чешката капелмайсторска школа“ в Русчук на Дунава (1881 – 1903)

Началото на професионалната музикална култура в съвременна България се свързва с първостроителството на чешките военни капелмайстори, които съставят отделна глава в богатата ни музикална история. Тяхното военно-оркестрово пионерство е заложено от Временното руско управление (ВРУ) на Княжеството още преди учредяването на българските държавни институции. Първият военен оркестър е създаден като щатен и е резултат от „чешкия“ избор на руския имперски комисар, генерал Александър Михайлович Дондуков-Корсаков, и наетите по договор 20 чешки музиканти начело с Йозеф Хохола от частната музикална консерватория/школа на Ян Павлис в Прага. Техният дебют е в деня на избора на първия български княз Александър I Батенберг (17 април 1879 г.) във Велико Търново, а на 21 април със заповед № 34 по българската „земска войска“ те са зачислени на служба в нейните редове, за да формират първия професионален оркестър на Княжество България. Хронологията на това военно-музикално първостроителство става известно от изследователския материал (без посочени източници) на Андрей Андреев „Първи български духов оркестър“ (Андреев/Andreev 1952: 208 – 210), който се потвърждава в публикацията на военния историк полк. Иван Кр. Стойчев „За първите наши оркестри“ (Стойчев/Stoychev 1957: 239 – 240), а музикологът Атанас Иванов го използва като изследователски извор с цел да разшири и систематизира проблематиката в единственото досега монографично изследване „Военните оркестри в България“ (Иванов/Ivanov 1979: 13–18). Така официалното руско обръщение към чешките капелмайстори и музиканти прокарва пътя на последващия активен българо-чешки музикален диалог, който съдейства за институционалното и професионалното изграждане на българската музикална култура през т. н. „капелмайсторски период“ (1878 – 1903) (Вж. кратък историографски преглед у Маринова Николова/Marinova Nikolova 2020(a): 20–22). Същевременно руският повик към чешките музиканти предхожда българската следосвобожденска насока на развитие, предпоставила идването на чешките дейци от втората вълна просветители и специалисти, които в рамките на цивилизаторската си мисия градят основите на модерна България (Тодоров/Todorov 1995, 1996, 1999), (срв. още заглавия по темата в Черни/Cherni, Григоров/Grigorov 2008: 16–18).

Професионалните духови оркестри като военни културни институции на съвместното руско-чешко първостроителство стоят все още незаслужено встрани от регионалния изследователски интерес (с редки изключения) (Karanov/Karanov 1972); (Маринова Николова/Marinova Nikolova 2022: 160–176). Още повече, че те имат съществено значение както за общите извороведски и аналитични ретроспекции за формираните по руски образец български въоръжени сили, така и за извеждането по необходимост на една съвременна историческа систематизация на чешкото музикално присъствие в българската култура. В такъв контекст, настоящото изложение се фокусира върху чешките капелмайстори в Русчук¹ на Дунава, които по време на своята военна служба се явяват пър-

¹ В заглавието на статията, както и в текста, се ползва името на Русе от османския му период, тъй като след Освобождението местното име Русчук е налице в кореспонденцията на различни български и

востроителите на втория щатен духов оркестър в България – този на Дунавската флотилия и Морска част и на гарнизонния оркестър на 5^{-и} пехотен Дунавски полк. Като професионални ръководители на двата военни оркестъра в този мултинационален град със значителна чешка диаспора, те създават своеобразна „чешка капелмайсторска школа“, която от 1881 г. до 1903 г. участва активно в градежа на русенската музикална култура, респективно и на българската музикална култура изобщо.

Същественият русенски принос в професионалната реализация на чешката диаспора в процеса на изграждане на следосвобожденска България се дължи на мястото, което крайдунавският град заема в българското национално развитие през втората половина на XIX в. и в началото на XX в. През този период Русчук на Дунава израства като българският град на модерността и европейското развитие. Голямата река го превръща във важно търговско пристанище, което чрез най-удобната за онова време транспортна комуникация по вода със Западна и Централна Европа, както и с първата железница през Варна до столицата на Османската империя, благоприятства появата на активни стопански връзки за България. Още в средата на 30^{-те} години на XIX в. Русчук чрез Дунава става важна база със специално представителство, депозити и съоръжения на основаното във Виена през 1830 г. „Първо императорско кралско привилегировано параходно дружество“, финансирано от Турция и от следосвобожденска България до създаването на Българско речно плаване (БРП) през 1935 г. Положението му на административен център на новообразувания Дунавски вилает (5.10.1864 – 22.01.1878) с първи валия Ахмед Шефик, познат под името Мидхат паша (1864–1868), засилва икономическия и културния му потенциал, а след Освобождението го превръща в най-големия и бързо развиващ се търговски и индустриален град на Княжеството. Икономическата инвазия на европейските държави в земите по Долния Дунав определят Русчук за седалище на десетина чужди консулства, от които Австрийското (Австро-Унгарско) е най-рано създаденото (1849). Неговата активност се проявява в грижите за търговските и гражданските интереси на поданиците му (техният брой в началото на 1881 г. е 370 души, в това число значителната след Освобождението чешка колония); за създаването на различни етнически и конфесионални общности; за построяването на католически църковен храм през 1858 или 1861 г.; за отварянето на енорийско немскоезично смесено училище през 1871 г. и за определянето на Русчук за резиденция на Никополската католическа епархия от 1883 г. до днес (Маринова/Marinova 2009: 202–203).

Непосредствено след Освобождението на България (1877–1878) в Русчук на Дунава се полагат темелите на Военния флот на Третата българска държава от руския имперски комисар Дондуков-Корсаков и от първия военен министър на Княжеството Пьотър Дмитриевич Паренсов (17.07.1879–03.04.1880). По тяхно предложение и одобрение на 1.08.1879 г. капитан-лейтенант Александър Егорович Конкевич (20.10.1842 – ?.10.1917) е назначен на длъжността началник (командир) на „Дунавската флотилия и Морска част“ със седалище в гр. Русе. Ден по-рано, в деня на Руския военноморски флот 31юли/12август, тържествено се оповестява пред русенското гражданство и чуждите дипломатически представители основаването на Военноморските сили (ВМС) на България и над подарените от Русия кораби за първи път се развява българското знаме. След злополучното отстраняване на А. Е. Конкевич от поста командващ Дунавската флотилия, на 1 август 1883 г. неговото дело на първостроител е продължено от капитан-лейтенант Зиновий Петрович Рожественски (1848 – 1909) като изпълняващ „длъжността началник на Флотилията и Морската част на Княжеството и командир на княжеско-българската

чуждестранни фирми и институции и с това име се превръща в българския град на модерността и европейския напредък.

яхта „Александър I“ (Грибовский/Gribovski, Познахирев/Poznahirev 1999: 39). Той проявява завидна добросъвестност, енергичност и усърдие, с което фактически доизгражда току-що основаната Българска флотилия.

Втората военна институция в крайдунавския град, създадена преди Дунавската Флотилия от руските офицери на българска служба, носи наименованието 14^{-та} Русчушка дружина (от 5.08.1878), 23^{-та} пеша Дунавска дружина (от 6.09.1879) и формирования с указ № 41 от 10.10.1884 г. 5^{-и} пехотен Дунавски полк (от 19.11.1884). Русчушката дружина е съставна част от основните въоръжени сили на Княжеството – българската пехота, и има 9-членен руски офицерски състав с първи командир кап. Кутепов. В периода 1879 – 1885 военните командири на 23^{-та} Дунавска дружина са подполк. Логвенев (до 14.08.1881), майор Мирович (14.08.1881–10.05.1883) и майор барон Ребиндер (10.05.1883–19.11.1884), а командир на 3^{-та} бригада е полковник Подвалнюк. Пръв командир на 5^{-и} пехотен Дунавски полк е подполк. Феодоров, който го ръководи от 19.11.1884 г. до деня на обявяване мобилизацията след акта на Съединението – 7.09.1885 г., когато 12^{-те} полкови руски офицери са отзовани от службата си при Дунавци, съгласно общата заповед на своето правителство. Впрочем руските офицери не се оттеглят веднага от българската си служба, а остават до завършването на мобилизацията и със своята опитност и професионализъм съдействат за нейното бързо и успешно завършване (История/Istoria 1942: 29, 32, 34–35, 37–38, 47–52).

Цялостната пионерска дейност на двамата руски флотски командири Конкевич и Рожественски, както и на пехотния команден състав, базирани в Русчук на Дунава, съдържа още един, не по-малко важен културен аспект, липсващ в досегашните им биографични очерци: участие в първостроителството на втория в Княжеството щатен (платен) духов оркестър към Дунавската флотилия и Морска част² (Маринова Николова/Marinova Nikolova 2020б: 195–208) и на гарнизонния военен оркестър към 23^{-та} пеша Дунавска дружина. Тяхното начало категорично потвърждава отговора, даден от музиколога Атанас Иванов, относно първостроителите на военните оркестри в България: руските офицери са инициатори за създаването на военните оркестри (техен е повикът за идването на чешките капелмайстори в България, формата на организацията и укрепването на оркестрите) и чешките капелмайстори, на които принадлежи заслугата за тяхното бързо професионално израстване (Иванов/Ivanov 1979: 21). Но в сравнение с формирането на първия военен оркестър, вторият щатен в България оркестър към флотата и всички оркестри, създадени към пехотата, артилерията и кавалерията, имат по-различна организация: техните музикантски състави се комплектуват измежду българските моряци/войници, които за кратко време трябва да бъдат обучени за новото им музикално поприще от назначените на българска служба капелмайстори, в мнозинството си чехи. В резултат от отправените официални покани на руските командири или водени от лични мотиви за професионална реализация, чешките капелмайстори в Княжеството и в Източна Румелия са първите професионални музиканти в България. Така създадените през 1881 г. в Русчук на Дунава два от първите три военни оркестра в България се ръководят само от чешки капелмайстори, които от началото на 80-те години на XIX в. до първите години на XX в. превръщат крайдунавския град в една истинска „чешка капелмайсторска школа“. Тук тя успешно подготвя много нови професионални кадри във флотата и пехо-

² За първи път кап. лейт. А. Е. Конкевич и кап. лейт. З. П. Рожественский са представени от автора като първостроители на флотския духов оркестър в Русчук на Дунава на международната славистична конференция „Проблеми истории и культуры славян в академическом дискурсе России, Белоруссии и Сербии“ в гр. Брянск (Новозыбков), Русия (12 септември 2020).

тата, култивира музикалните заложи на българските музиканти и възпитава европейския слушателски вкус на русчуклии със задоволителна за времето си професионална инструментална практика (Маринова Николова/Marinova Nikolova 2020a: 25–31).

Кои са представителите на „чешката капелмайсторска школа“ в Русчук/Русе на Дунава и какво ново историческо познание на този етап от изследователското проучване може да бъде внесено за тях и за пионерското им дело в периода от 1881 г. до 1903 г.?

Г а б р и е л Ш е б е к е първият флотски, както и първият чешки капелмайстор в Русе, който пристига в България през 1881 г. Досега за Шебек не са открити биографични данни във връзка с родното му място, година на раждане и професионална музикална квалификация. За първи път неговото име се споменава от известния на българското общество чешки журналист и публицист Владимир Сис (1889–1958; Сис/Sis 1925: 35–49). От Прага Сис запознава българския читател с най-изявените чешки капелмайстори и чешки възпитаници от първото поколение български композитори, оперни певци и музиканти в контекста на двустранните им музикални влияния и контакти. В дългата редица на чешките капелмайстори в България той поставя Габриел Шебек сред имената на „музикалните писатели“ Карел А. Махан, В. Новак и И. Мазанек (Сис/Sis 1925: 45, 46). В публикувания през 1928 г. в София и неprevеден все още на български „Юбилеен годишник на чехословашката колония в България 1868 – 1928“, името на Шебек като капелмайстор не фигурира дори и сред имената на композиторите „Novažek [Новачек], Jermář [Йермарж], Kaucky [Кауцки], Macák [Мацак], Štros [Щрос], Wiesner [Виснер], Svoboda [Свобода], Nevšimal [Невшимал], Spousta [Споуста] и др.“, които със своите композиции „в духа на българските народни песни оставят след себе си трайна следа в българската модерна музика“ (Pospíšil [ed.] 1929: 10). По тази причина военната служба на Шебек, като първи щатен флотски и първи гарнизонен капелмайстор на новосформирани военни-духови оркестри в Русе, е единствената документирана в историографията българска следа в неговия житейски път. Назначението му за ръководител на военнотуховия оркестър на Дунавската флотилия става ясно от заповедта, която нарежда „.....да се заплатят от средствата на ковчезничеството [на Флотилията – б. Д. Н. М.] 150 франка на лицето Шебек за ръководения от него оркестър досега“ (Каранов/Karanov 1972: 7), а кратковременната му служба там се потвърждава от включването на капелмайстор Шебек в списъка на офицерския състав за 1881 г. на 23^{-та} пеша Дунавска дружина (История/Istoria 1942: 34). Така в периода на руското командване на 5^{-и} пехотен Дунавски полк Габриел Шебек става първият, а до заповедта за мобилизация на българската войска (7.IX.1885) – единствен капелмайстор на гарнизонния оркестър.

Габриел Шебек добросъвестно обучава и ръководи по служба професионалното израстване на неговите неопитни български оркестранти. Близо 4-годишният му усилен труд получава исторически шанс да бъде признат във военно време – под звуците на новата полкова музика Дунавци тръгват към първото си бойно кръщение във войната на „генералите срещу капитаните“. Името на кап. Васил Кутинчев (1859–1941), тогава командир на I^{-ва} Дунавската дружина, се свързва с прилагането на това военно нововъведение – по негово нареждане в началото на Сливнишките сражения на 5 ноември 1885 г. полковите музиканти на Шебек свирят маршове и „Шуми Марица“, а Дунавци с пристъп заемат сръбските позиции на връх Мека Црев и обръщат своите многочислени противници в позорно бягство (История/Istoria 1942: 80). Победният ход на бойното поле под звуците на популярната сред българските опълченци песен на Никола Живков превръщат марша „Шуми Марица“ в национален химн (официално от 1886 г. до 1947 г.), който съпровожда славния български войник в героичните му подвизи в следващите сражения за Целокупна България. В спора за произхода на „Шуми Марица“ чешкият познавач на

македонската и българската песен Лудвик Куба (1863–1956)³ (Борина/Borina 1930: 1) квалифицира тази песен с „незначителна художествена стойност“ за достоен български химн, защото „песен, посветена на отдалите се в жертва, е като знаме, което не се гледа от каква материя е направено, а колко кървави петна и дупки от куршуми има по него“. Освен това Куба отхвърля съществуващото тогава мнение за чешкия произход на музиката на „Шуми Марица“, свързана със сънародника капелмайстор Маричек (или Мирек) (Куба/Kuba 1930: 6), докато Габриел Шебек, посочен от Вл. Сис за „музикален писател“, обосновава не само в епистоларна форма, но доказва и на „терен“ своите заслуги в хармонизирането и пригаждането за оркестър на песента по време на службата си в 5-и пехотен Дунавски полк.

Габриел Шебек, като военен капелмайстор от 1881 г. в Русе и обявен от своите сънародници за композитор, може да бъде свързан с още една, не по-малко интересна изследователска следа. Тя се съдържа в музикалното обявление на в. „Славянин“ от 8 ноември 1883 г. относно възможността да бъдат намерени в книжарницата и печатницата на Наталия Каравелова следните български ноти за фортепиано:

1. „Подпури“ из 22 български песни – цена 3 лв.
2. „Възпоменания на Русчук“ – цена 1 лв. и 50 ст.
3. „Подвалюпук марш“ – цена 1 лв. и разни други музикални.

За първи път това любопитно (заради своя ранен произход) съобщение е анализирано от видния културен и обществен деец Георги Чендов, автор на монографията „Когато Русе беше Русчук“. Според Чендов композиторият на клавирна музика може да бъде някой музикант от средите на капелмайсторите на военните оркестри в Русе, но едва ли ще стане известно неговото име. Това свое предположение той базира както на градската музикална памет, така и на отзивите в тогавашната преса, наложили „три имена на капелмайстори–чехи: [Антон] Улрих, [Франц] Щрос и Павелка [Венцеслав Павел – б. Д. Н. М.]“, които ръководят военните духови музикални групи в Русе след 1883 г. (Чендов/Chendov 1985: 58–59). Внесените нови данни за капелмайстор Шебек го правят възможен автор на посочените „подпури“ на 22 български песни и на „Възпоменания на Русчук“ за клавирна музика, още повече, че името му като автор на полката за струнен оркестър „Фидел кирмес“⁴ документирано е включена в автентичния репертоарен списък от 25.03.1901 г. на 4-ти пехотен Плевенски на Н.Ц.В.Пр.Кн.Търнов. полк (Иванов/Ivanov 1979: 34), както и известната китка за духов оркестър „Български танци“, създадена на българска народнопесенна основа (Вълчинова/Valchinova 1981: 57).

Вторият флотски капелмайстор Ф р а н ц М и н а р и к е роден през 1841 г. в с. Оплочани (Orlošany) в Моравия, сключва католически брак на 9 август 1884 г. в Русе, а негов кръстник е Габриел Шебек (Lib. Matrimoniorum, № 32: 19). Според известния варненски музиколог Йордан Каранов (1893–1975), Минарик има по-солидно музикално образование и по-висока музикална култура, а дейността му се свързва с подбора на инструменти за оркестъра в известната чешка фабрика „В. Ф. Червени“ в Храдец Кралове,

³ Лудвик Куба е автор на огромния труд „Славянството в своите песни“ (1929), който съдържа свитък „Македонски песни“ (1928 г.) и „Български песни“ (1929 г.). През 2023 г. Македонският научен институт издаде за първи път две книги на проф. Куба – „Четиво за Македония. Пътувания и изследвания от годините 1925–1927“ и нотирания сборник „Славянството в песни“, книга XIV. Песни на Южните славяни. Македонски песни“. В двете си изследвания проф. Куба проучва и сравнява езика, фолклора и бита на славянското население във Вардарска и Егейска Македония като признава българския характер както на македонското наречие, така и на македонските народни песни.

⁴ Fidel Kirmes – така на немски се нарича групата от струнни лъкови инструменти, които звучат на храмовите празници през Средновековието.

както и с първоначалното нотно и музикално обучение на българските флотски оркестранти, в чиито ръце за първи път попадат духови инструменти. Благодарение на особени грижи на З. П. Рождественски, който сам обича да пее и от дете свири на пиано, оркестърът увеличава своя щат, снабдява се с пособия и с добро помещение за репетиции, които се водят в сградата на портовата рота, намираща се непосредствено до Дунава (Каранов/Karanov 1972: 8). Независимо от острия недостиг на средства, Рождественски инициира и организира закупуването на нов музикален инструментариум: на 10.12.1883 г. иска разрешение от Военното ведомство за формирането на флотски музикантски състав, предварително изпраща капелмайстор Минарик да изпробва инструментите на място и след полученото министерско разрешение веднага превежда на чешката фабрика значителната за времето си сума от 1000 златни лева. На 26.01.1884 г. инструментите пристигат в Русе, а на 22.02.1884 г. оркестърът окончателно е сформиран (Стоева/Stoeva 1997: 74–75, Павлов/Pavlov 1999: 123). На 28 февруари 1884 г. главнокомандващият Рождественски назначава Минарик за капелмайстор и тази дата е приета за основаването на духовия оркестър на българските Военноморски сили. А като пример за проявеното човешко внимание и грижа на Рождественски към флотския състав може да послужи издадената на 30.12.1883 г. заповед за изплащане от икономите на Флотилията сумата от 150 лв. за специално ушития на капелмайстор Минарик шинел, който ще го топли през студената зима на 1883 – 1884 г. (Каранов/Karanov 1972: 9).

Третият капелмайстор на флотския оркестър е Франц Щрос (1851–1917). Католическите регистри въвеждат годината на неговото раждане – 1851 г., както и променят родното му място от полския град Катовице в селището Катусице (Katusice) в Бохемия, близо до административния център Млада Болеслав (Lib. Matrimoniorum, T. I., № 34: 19; Lib. Mortuorum, T. I., № 139: 180). Възпитаник на Пражката консерватория и първостепенен инструменталист, предимно виолончелист, Щрос идва в Русе през 1883 г., за да извърви своя български житейски път по забележителен и достоен за уважение и почит начин до края на дните си (22 февруари 1917 г.). В Русчук на Дунава създава многолюдно семейство (с 6 останали живи деца – 4 момчета и две момичета) в сключен на 20.02.1884 г. католически брак с родената тук австрийска поданичка Евелина (Ева) Плайвих и кръстник – близкият му приятел и сънародник Габриел Шебек. По спомени на дъщеря му Адела Щрос, той за кратко е учител по пеене в елитната Русенска мъжка гимназия, а според известния русенски музиколог-любител Димитър Сакакушев (1896–1984) през 1884 г. е капелмайстор в Хасково (Сакакушев/Sakakushev 1960: 134). За такава служба в Хасково като първа, но по-дълговременна (от лятото на 1881), свидетелства най-ранната публикация за първостроителя на военни оркестри в Русе и страната Франц Щрос, която носи емблематичното за неговата житейска биография заглавие „Един скромнен деец“. Написана е от признателен ученик с инициали „М.С.П.“ и е отпечатана в органа на Българския музикален съюз „Музикален вестник“ през месец март 1907 г. Публикацията отбелязва тържествения прощален концерт по случай пенсионирането на капелмайстор Франц Щрос, организиран на 25 февруари 1907 г. с участието на военния оркестър на 5^{-и} пехотен Дунавски полк и на всички местни музикални дружества. Същевременно приведените биографични бележки хвърлят допълнителна светлина върху трудното начало на българския музикален градеж, при което чешките създатели на военни оркестри доказват на дело своя висок професионализъм пред българската общественост:

Г-н Фр. Щрос е родом от околностите на гр. Прага. Той още от малък, благодарение на вродената в душата му музика, бил певец в една малка църквица, дето най-много е обичал да бие камбаните, защото някак си хармонично звучели. След като завършил музика в Прага, постъпил за виолончелист в оперния оркестър в Грац. След Освобождението на България, по покана на бившия капелмайстор в Русе г.

Шебек, г. Щрос е бил назначен за капелмайстор в Хасковската дружина, през лятото на 1881 г. От тук уважаемият ни учител почва своята дейност на българска почва и от тук той се е обългарил. Интересен е бил тук г. Щрос, защото пълният с надежди млад и буен музикант е мислил, че ще намери уредена и готова музика, а пък е бил напълно разочарован, когато при приемане на делата в тая дружина вместо да приема музикантска команда, адютантът на дружината (русин) му предава един ключ от една пълна стая с духови инструменти, от които трябвало да се състави и уреди музика за дружината. Действително, след като си отбрал добри сили измежду по-младите войници, в 3 месеца той се явява пред обществото с музика и за тази цел е получил официална благодарност от началството си. В 1883 г. виждаме г-н Щрос вече капелмайстор при Дунавската флотилия в Русе; основател на втора музика при флота. Тук вече г. Щрос е бил твърде добре оценен от обществото. Виждаме го, въвн от военната служба, и учител по цигулка на много младежи, които и днес [25 февруари 1907 г. – б. Д. Н. М.] не забравиха да изкажат признателността си с депеша от разни краища на България по случай прощалния му концерт (М. С. П./M.S.P. 1907: 7–8).

Свидетелските данни за Щрос в този историографски източник, изместват неговото пристигане в България към лятото на 1881 г. и потвърждават годината 1883 на установяването му в Русчук, но на служба като капелмайстор при Дунавската флотилия и основател на нейния втори оркестър. Със сигурност обаче той се заема с изграждането на духовия флотски оркестър през октомври 1884 г. и получава признание, при това саморъчно написано от главнокомандващия З. П. Рожественски, за организаторско усърдие и проявен професионализъм по време на едногодишната си служба. Дълго време оригиналът на това важно свидетелство е съхраняван в личен архив при дъщеря му Адела Щрос (родена в София през 1894 – починала в Русе на 15.01.1973), която до кончината си живее в бащината къща на ул. „Охрид“ № 25 в крайния русенски квартал „Тракцията“. Той е публикуван на руски от най-заслужилия хронист на русенската музикална история и първи сериозен биограф на Франц Щрос – Димитър Сакакушев, в обемистия и все още неиздаден негов ръкопис „Музикалното минало на гр. Русе (1866–9.IX.1944)“. В българския му превод се чете следното:

Дадено на капелмайстор Фр. Щрос за това, че като служещ във Флотилията на Българското княжество в течение на една година, от октомври 1884 г. до октомври 1885 г., и приел едва сформирания хор от млади матроси от набор 1884 година, е успял към лятото на 1885 г. да го обучи дотолкова, че музиката се удостоява през цялото лято и есен да свири в присъствието на Негово Величество Княза и високите гости при всеки преход по Дунава. Всеки път к[апелмайстор] Щрос и музиката се удостоявали с личната благодарност от Негово Величество с най-ласкави изрази. 14 октомври 1885 г. Началник на Флотилията и Морската част на Княжеството, капитан-лейтенант Рож(д)ественски (Сакакушев/Sakakushev 1960: 138).

Похвални думи за Щрос написва и варненският музиковед Йордан Каранов, който в детството си живее в Русе и в публикуваната си монография споделя следното:

По народност чех, Франц Щрос бе прекрасен човек и отличен музикант, завършил Пражката консерватория като виолончелист, изучавайки и други дисциплини (пишещият тези редове го помни като капелмайстор на 5-и Дунавски пехотен полк, чийто военно-духов и струнен оркестър се отличаваше с хубавото си изпълнение). Старите русенци помнят Щрос. Той бе весел и жизнерадостен човек и много об-

щителен. Обичаше и нас малките, които свирехме на цигулка или други инструменти, напътстваше ни и ни позволяваше да присъствуваме на репетициите на оркестрите (тогава нашето семейство живееше в една къща, близо до казармите на полка. Това съседство много радваше нас малчуганите). Капитан-лейтенант Рож(д)енственски е ценял капелмайстор Щрос не само за неговите заслуги за двата оркестъра, но и поради пряко изявените му русофилски чувства (Каранов/Karanov 1972: 10).

Както става ясно, уволнението на Франц Щрос от капелмайсторската флотска служба не се дължи на професионалните оценки за него като първостроител на военните оркестри в Хасково и в Русчук, а на наложилите се през 1885 г. конюктурни политически отношения между двата славянски народа – отзоваването на руските офицери в навечерието на Сръбско-българската война и изградените преди това отлични взаимоотношения на чешкия капелмайстор с началника на Флотилията Рожественски.

Според Йордан Каранов, след отстраняването на Щрос от флотската служба⁵ (Каранов/Karanov 1972: 10) и края на Сръбско-българската война, правителството на Петко Каравелов предприема „големи ограничения и икономии при изразходването на държавните средства“, довели до заповедта от 2.04.1886 г. на първия българин военен министър Константин Никифоров за направени съкращения във войската, в това число за разформироването на военните им оркестри. За тежкото състояние, в което флотския оркестър изпада непосредствено след смяната на неговите първостроители кап.-лейт. Рожественски и капелмайстор Щрос, варненският музиковед отбелязва още интересни подробности:

Пак по думите на Ангелов, заместникът на Рожественски [кап. Панайот Ангелов, назначен за командир на Флотилията на 9.08.1886 – б. Д.Н.М.], добрият музикантски хор се обърнал на банда, която свирела по сватби, гуляи и де [където] свърне. Дисциплината на музикантския хор се разклатила. На това състояние трябвало да се тури край. Капитан-лейтенант Ангелов на два пъти отива в София да моли министертството да се възстанови щата на оркестъра. Най-сетне успява. На 2 октомври с. г. музикантският хор отново започнал редовната си работа. Затегнала се и дисциплината. За заместник-ръководител, по щат – фелдфебелът на музикантския хор, след уволнението на капелмайстора Щрос, остава Раиф, потурчен евреин, както казват нашите стари хора – дьонме. Помощници на Раиф са били унтерофицерите: Пиеско, румънец по произход, и турчинът Мехмед. Както вижда читателят, музикантските хорове в първите години след Освобождението ни се попълвали и с инородци, стига те да са били полезни като специалисти; нашите българчета тепърва се запознават с музикалното изкуство, с музикалните инструменти. Вярно, затегнала се дисциплината, но музикантският хор, дотогава без ръководител, измества от репертоара си хубавите пиеси, с които бил наситен през времето на Франц Щрос... (Каранов/Karanov 1972: 11).

Положението на флотския духов оркестър коренно се променя след 15.03.1887, когато командирът на Флотилията Панайот Ангелов назначава на овакантеното от Франц Щрос капелмайсторско място сънародника му Ф р а н ц С в о б о д а (1864–1938). Той е роден в гр. Перун, близо до Прага, възпитаник е на Пражката консерватория и е един от отличните ученици на най-големите чешки композитори след Бедржих Сметана (1824–

⁵ Йордан Каранов съобщава, че след уволнението от флотата Франц Щрос закупува земя и си устройва малко образцово земеделско стопанство в околностите на Русе (сега квартал „Тракцията“) и две години по-късно създава от граждани и ученици от по-горните класове на Русенската мъжка гимназия добър хор, който репетира в една от стаите на хотел „България“.

1884) – Антонин Дворжак (1841–1904) и Леош Яначек (1854–1928). С такава впечатляваща професионална музикална подготовка се оказва и най-дългогодишният щатен капелмайстор на флотския оркестър (до 1910 г.), като в Русе службата му трае 12 години (до началото на 1899 г.), след което продължава в новото седалище на командването на Морската част (Черноморски флот) във Варна. Русенският период от дейността на Фр. Свобода се свързва с укрепването на флотския оркестър; с включени за първи път творби на руските композитори Михаил Глинка и Пьотър Чайковски, на Джузепе Верди и на Рихард Вагнер; с разширяване на репертоара чрез новоизлезли музикални заглавия, премиерите на които са изпълнявани по същото време във Виена; с осъществяването на втората международна изява на флотския оркестър в румънския град Турно Северин през 1893 г. (първата е на борда на яхтата „Александър I“ в Одеса на 28 юни 1884 г. и на 2 юли с. г. в Севастопол) (Стоева/Stoeva 1997: 75–76, Павлов/Pavlov 2000: 124).

Краят на победоносната Сръбско-българска война (1885) води до реорганизация в музикантския състав на 5^{-и} пехотен Дунавски полк, която е свързана със закриване на щатната позиция за капелмайстор. В края на 1890 г. излиза циркуляр № 198, който предвижда за всеки пехотен полк в мирновременен период да има щат за един капелмайстор, 8 музиканти подофицери и 4 музиканти редници. Но едва на 1.01.1895 г. Дунавският полк запълва щатното капелмайсторско място в офицерския си състав като под № 34 записва името на Антон Улрих – вторият след Габриел Шебек чех с диригентската палка на духовия оркестър (История/Istoria 1942: 146, 151). Католическият регистър за венчавките дава интересни биографични данни за Антон Улрих: роден през 1853 г. в Прага; син на търговеца Август Улрих и Барбара, с моминско име Кокеш (Kokeš); музикант и учител; поданик на „Vo(h)emia“; на 26 юни 1883 г. пред свещеник в Силистра сключва католически брак с 16-годишната лутеранка от Букурещ Барбара Мария Ерхард. Кръстници са руските офицери подполк. Михаил Маслов и кап. Николай Савелиев, командири съответно на 24^{-а} пеша Силистренска дружина и на нейната I^{-ва} рота (История/Istoria 1942: 42), което насочва към възможна капелмайсторска длъжност на Улрих в Силистра (Lib. Matrimoniorum, T. I, № 22: 17). В началото на 1895 г. е назначен за капелмайстор на 5^{-и} пех. Дунавски полк, където остава на служба до края на 1896 г. В този период композира доскоро неизвестния в литературата „Муткуров марш“, посветен на първия български офицер с генералско звание и с орден за храброст Сава Муткуров (1852 – 1891). Посвещението на марша гласи:

На Господина/
Полковникъ Муткуровъ/
посещава съчинителъ/
МУТКУРОВЪ МАРШЪ/
Съчинилъ/
Антон Улрихъ/
Капел Майстеръ на 5-ий П. Д. Полкъ“ (НБКМ – БИА/НВКМ – ВИА, ф. 392, а. е. 19, л. 13).⁶

Така посочените по-горе официални данни за капелмайстор Антон Улрих имат съществено значение както за определяне на чешката му националност, така и за датиране на неговата новооткрита музикална творба.

Третият капелмайстор на духовия оркестър на 5^{-и} пехотен Дунавски полк е вече познатият на русенци флотски диригент Ф р а н ц Щ р о с (Маринова Николова/ Marinova Nikolova 2022), който през 1896 г. започва най-продължителната и без прекъсване (до

⁶ Нотите на марша са открити от търновчанина Венелин Иванов в НБКМ – БИА.

оттеглянето си в пенсия на 55 години) близо 10-годишна военна служба (История/Istoria 1942: 152, 160, 164). В този дълъг период от време през неговата военно-духова оркестрова практика се обучават както постъпващите на служба млади българи, така и значителен брой останали на свръхсрочна служба професионални военни музиканти, а изпълняваните под диригентската му палка многобройни публични концерти култивират оркестровата култура, европейския музикален вкус и естетическите нагласи на русенското гражданство.

Успешната служба на капелмайстор Щрос в Дунавския полк се предхожда от неговото пионерско дело като създател на военни оркестри в други градове на България. Веднага след уволнението от Дунавската флотилия той участва във войната на „генералите срещу капитаните“ като капелмайстор в IV^{-ти} пеши Плевенски полк. За този факт съдим от красиво илюстрираната с бойните места на българската слава грамота за награждаване с възпоменателен медал. Подписана е на 15.03.1887 г. в Свищов от кап. Кръстю Маринов, командир на полка на гарнизон в Ловеч (от 1886 г. до 1888 г.) и има следния текст:

По заповед/ на Негово Височество/ Александър Първий/ княз/ на северна и южна България/ и главнокомандующий на войските/ дава се на Капелмайстор от/ 4^{-ти} пеши Плевенский полк/ Щрос Св. Бронзов медал за/ в памет на войната против Сърбия/ 1885/ Военний министър/ Полковник Д. Николаев [името е подпис – б. а.] (Семеен архив на Анжела Франц Щрос/Semeen arhiv na Anzhela Frants Shtros).

Други две запазени от потомците свидетелства – грамота S153 от 20.04.1888 г. на негово царско Височество Княз Фердинад I^{-ви} за „възпомяване на възшествието Си на Българский Престол и на първото Си стъпване на земята на новото Си отечество“ (Семеен архив на Анжела Франц Щрос/Semeen arhiv na Anzhela Frants Shtros) и връченият на Щрос сребърен „Кръст за спомен“ в качеството му на капелмайстор на 4^{-ти} пеши Плевенский полк в Ловеч (Семеен архив на Рудолф Симеонов Щрос/Semeen arhiv na Rudolf Simeonov Shtros) – допълват неговата пионерска оркестранска служба в Свищов и Ловеч, която е оценена с връчените му военни знаци на признанието.

В началото на 90^{-те} години на XIX в. капелмайстор Щрос се установява в София за няколко години, но този път със семейството си, уголемено с родените в Русе двама синове – Людвиг (1886) и Алфред (1888) (Lib. Baptisatorum: Т. II, № L.21: 140; № A.48: 3). Службата му е във Военното училище, където той създава неговия първи духов оркестър. Този въпрос остава все още непроучен, макар да е важен както за историята на българското музикознание, така и за историята на Военното училище. Изходните аргументи за първостроителството на капелмайстор Щрос се съдържат в обемистото военно-то издание от 1934 г. „Военното на Н. В. Училище от основаването му до днес (1878 – 1934)“. Те свързват сформираният през 1893 г. офицерски кавалерийски курс на майор Недялко Тодоров (1893–1907) (Йовов и колектив/Yovov i kolektiv 1934: 75) с публикуваните списъци на офицерите на служба във Военното училище. Името на Франц Щрос фигурира като първи капелмайстор на училището в списъка от II^{-я} му юнкерски период (1885 – 1900) и е под № 196 с чин – „капелмайстор“ на длъжност – „помощник-преподавател по езда“ (следващият под № 197 е сънародникът Карел Йозеф Йермарж⁷ със същия

⁷ За втория военен капелмайстор Карел Йозеф Йермарж (19.10.1868 – 15.04.1921) е известно, че учи в Пражката консерватория, идва в България в началото на 1890 г., капелмайстор е в Казанлък до 1899 г., а след това – във Военното училище в София. През 1908 г. се уволнява и открива музикален магазин в София. Автор е на музикални произведения, в по-голямата си част обработка на народни песни (Енциклопедия 1967: 259).

чин и длъжност) (Йовов и колектив/Yovov i kolektiv 1934: 405). В потвърждение на факта, че през юнкерския период на Военното училище Щрос основава първия му духов оркестър на длъжност в кавалерийския му курс, може да послужи съхранената колективна снимка, на която капелмайсторът е в кавалерийска униформа сред подредените пред сградата на училището в 4 редици 36 юнкери-оркестранти, които държат в ръце духовите си инструменти (Семеен архив на Рудолф Симеонов Щрос/Semeen arhiv na Rudolf Simeonov Shtros). Допълнителни подробности за пионерската служба на Щрос в София споделя и неговият ученик в материала „Един скромнен деец“:

... г-н Щросу се възлага уреждане музиката на Военното училище. Много от г. г. офицерите, тогава ученици, добре помнят капелмайстера и учителя си при училището, защото, въвн от музикантския хор, г. Щрос е преподавал и пение, устроил е хор и под негово ръководство са изпълнявали разни оперетни сцени на сцената на училището. Тук си позволяваме да опишем един малък епизод за този учител по църковно пение. От началника на училището е било възложено г-ну Щросу да занимава и обучава юнкерите и в църковно пение. За тази цел учителят написал и свои ектении⁸ в римо-католически дух и вместо „Господи помилуй“ – „Господин помилуй“, вместо „подай и Тебе Господи!“ – „подай и Тебе Господин“ и „Амен!“, партитурите на които не само пишущия тия редове, но и много другари певци сме ги разписвали, учили, а най-много, като оригинално дело имали сме ги за оръдие на дребни шеги в музикалния и дружествения живот в Русе“ (М. С. П./ M.S.P. 1907: 8).

Основополагащата организаторска, педагогическа и диригентска дейност на Франц Щрос в двата русенски военни оркестъра и тези в Хасково, Свищов, Ловеч и във Военното училище в София го утвърждават по безспорен начин като един от най-изявените чешки първостроители на военни духови оркестри през капелмайсторския период. В такъв контекст можем да се съгласим с автора на „Един скромнен деец“ за упрека му към тогавашните военни институции, че „за 23-годишна служба у нас и като основател на толкова музика, този скромнен ратник няма нито орден за десет годишна служба, нито за заслуга“ (М. С. П./ M.S.P. 1907: 8).

Капелмайстор Щрос се утвърждава като пионер при създаването не само на военни духови, но и на граждански струнни оркестри към различни музикални дружества в Русе: първият в България Тамбурашки оркестър към основаното от Щрос дружество „Другарски спомен“ (1898); Мандолинният (тамбурашки) оркестър и хор към арменското дружество „Аракс“ (1903) и струнният оркестър и хор към еврейското дружество „Давид“ (1902/3). В началото на ХХ в. той ръководи създадения от сънародника му Франтишек Кубичек салонен оркестър към музикалното дружество „Лира“ (1900), който бележи, по думите на Д. Сакакушев, „решителна крачка към по-стабилен и пълноценен музикален живот“ (Сакакушев/Sakakushev 1960: 58). В репертоара на Щросовия тамбурашки оркестър основно са застъпени български и славянски композиции и някои потпури от италиански опери, а един от неговите солисти и най-изявения му ученик – виртуозът виолончелист Александър Йорганджиев ще продължи да записва най-съзидателните страници от богатата музикална история на Русе (Маринова Николова/Marinova Nikolova 2020: 32–35). След края на капелмайсторската си служба в V^{-ти} пехотен Дунавски полк Щрос полага основите на гимназиалния тамбурашки оркестър при Мъжката гимназия с

⁸ Ектения в православното богослужение е молитвено прошение, изричано от дякона/свещеника в диалог с хора чрез словесно-музикален отговор „Господи, помилуй“, „Подай, Господи“, „Тебе, Господи“ и „Амин“.

подарените инструменти и нотен материал от неговия разформиран оркестър, които той закупува с лични средства от Виена и Чехия (1906).

Безкористната пионерска и просветителска мисия на неуморния капелмайстор предизвиква безрезервната признателност на русенските военни и граждански оркестранти и хорови състави, на учениците му по струнни инструменти от всички краища на страната и на цялото русенско гражданство. Признателност, изразена по повод неговото пенсиониране на тържествения концерт в Русе (25 февруари 1907 г.), на който капелмайстор Щрос дирижира оркестрите и хоровете на всичките местни музикални дружества и на военната музика на 5^{-и} пехотен Дунавски полк. Признателност, споделена с читателите на Музикален вестник през 1907 г., която е категорична:

За музикалното повдигане на Русе, г. Щрос има неограничени заслуги. Всякога е бил начело при уредбата на всички почти военни и граждански концерти, вечеринки, утра и пр. Тук той нееднократно е доказвал своите способности, било като военен капелмайстер, било като учител, основател на разни музикални дружинки и дружества, като български, немски, арменски, еврейски и пр., които днес единодушно засвидетелствуват своята признателност (М. С. П./М. S. P 1907: 8).

Признателност, която обобщава Димитър Сакакушев в ръкописния си текст въз основа на архива на Щрос и на дописките в Хаджистанчевия вестник „Славянин“, на собствените си спомени, както тези на дъщеря му Адела, на любимия му ученик Александър Йорганджиев и на Ал. Христов:

...Нямаше гражданин – млад или стар – от всички слоеве на народа, който да не го познава и да не му симпатизира. Тази любов на народа към него бе напълно заслужена. Даровит капелмайстор и първостепенен музикант в течение на две десетилетия, той бе главен организатор и ръководител на музикалния живот в Русе. Няма обществено-културна инициатива, на която той да не бе начело. Добър инструменталист, предимно челист, той прие като ученик и създаде от Александър Йорганджиев един от най-талантливите челисти в България. Хоров и оркестров организатор, навред той създаваше едно музикално изкуство, близко до сърцето и душата на народа... (Сакакушев/Sakakushev 1960: 185).

Капелмайстор Щрос се изявява убедително като един от първите композитори в България, пионерство, което остава недостатъчно проучено в българското музиковедие. Неговото име се свързва с авторството/или оркестрирането на динамичното и красиво Свищовско хоро, разпространено и до днес в цялата страна и най-вече в Русенско и Свищовско. Във връзка с датирането на популярното Щросово хоро има две версии: Димитър Сакакушев посочва времето на военната му служба в Свищов (1887) (Сакакушев/Sakakushev 1960: 185), а информационният текст върху обложката на грамофонната плоча с късен запис на Балкантон го отнася към по-късно време, когато на 11.05.1896 г. пребиваващият в Свищов капелмайстор на 5^{-и} пехотен Дунавски полк харесва, нотира и хармонизира познатото сред местните хоро „Кириак аристократ“ и „след известно време“ го издава под наслов „Свищовско хоро“ (Семеен архив на Анжела Франц Щрос/Semeen arhiv na Anzhela Frants Shtros).

За другите Щросови оркестрово-инструментални композиции българските музикални летописци пишат обобщено, т. е., че са малко на брой, но показват вецината на автора им като ценител на българските народни песни. Чехо/словашките ретроспективни хроники, които подчертават значимото дело на сънародниците капелмайстори в България, нареждат името на Франц Щрос сред най-изявените по това време чешки композитори. В посочения обзорец очерк на Владимир Сис е поставен сред именитите чешки

композиторите в България с посочена неизвестната доскоро музикална творба – „Конярска китка“:

Вацлав Кауцки, автор на оперетата „Камен и Цена“; К[арел] Махан – „Хоро“; Ф[ранц] Щрос – „Конярска китка“, Богдан Грегора, И[Йозеф] Хохола, К[арел] И[Йозеф] Йермарж, А[лоис] Мацак, Ф[рантишек] Швестка и мн[ого] др[уги]“ (Сис/Sis 1925: 46).

И според Юбилейния сборник на чехословашката колония в България капелмайстор Щрос, заедно с Фр. Свобода, се вписва в първата редица на най-популярните сред българите чешки композитори (Pospíšil [ed.] 1929: 10), а в подготвената музикална програма за публичния прощален концерт през 1907 г. той включва единствено заглавието „Конярска китка“, за да се идентифицира с него пред русенската публика като композитор.

„Конярска китка“ трябва да бъде оценявана като първата за българската войска кавалерийска творба за духов оркестър и една от първите композиции от т. н. род „китки“. Всъщност „китките“ са специфичните български реплики на разпространения жанр „потпури“ през XIX в., а като първа у нас се определя създадената през 1881 г. в Пловдив „Българска китка“ на младия чешки музикант Франтишек (Франц) Швестка (1887/1888 – 14.02.1883) (Хърков/Harkov 2009: 81–88). „Конярска китка“ е композирана по време на Щросовата служба в Ловеч (1886 – 1888) и е в чест на офицерите от 4^{-ти} Плевенски пехотен полк (по това време с шаб в Ловеч), които в знак на благодарност подаряват на автора и изящно изработена палка от абанос със сребърни окраски и спирална метална лента с гравирани върху нея надпис: „Отъ Плев. полкъ Ф. Штросу за „Конярската китка“. Семейната реликва и до днес грижливо се съхранява от правнука Рудолф Щрос в оригиналния си калъф (Семеен архив на Рудолф Симеонов Щрос/Semeen arhiv na Rudolf Simeonov Shtros). Като една от най-ранните български „китки“ за духов оркестър, тази с автор Щрос има важни музиколожки измерения. Предстоят анализите и оценките на музикалните ни специалисти, които ще използват новооткритата партитура на творбата – ръкописен препис от София с дата 30.09.1896 г. и заглавна страница „Конярска Китка Потпури /из/ Българскихъ Песни /отъ Щросъ“ с изписани 44 нотни страници, 12 от които са със зачертани места, вероятно съкратен вариант на първоначалните партитури (Семеен архив на Анжела Франц Щрос/Semeen arhiv na Anzhela Frants Shtros). Така в светлината на традиционната музикална форма „потпури“ ще се оцени не само разширената композиционна структура с включените 5 прави хора в 2/4 такт, но и ще се анализира начинът, по който са използвани българските народни песни – възпроизведени буквално или пресъздадени художествено въз основа на оригинални авторски интонации с български характер.

Последното име на първостроител от „чешката капелмайсторска школа“ в Русе, който обаче не изпълнява службата си във флотския и/или гарнизонния духов оркестър на дунавския град, е това на капелмайстор В е н ц е с л а в / В е н ц и с л а в П а в е л (1864 – 1945). Роден е в гр. Пардубице, недалече от Прага, завършва Пражката консерватория и постъпва оркестрант в Немската опера в Прага. Според данните от монографията на Христина Стоева той пристига в България по покана на Военното министерство през 1889 г. и неговото назначение е в Пета Дунавската дивизия до 1910 г. (Стоева/Stoeva 1997: 76). По време на службата си в Русе капелмайстор Павел става учител по инструментална музика в Мъжката гимназия за около година: по данни от Юбилейната книга на Гимназията той учителства в периода от 1.09.1906 г. до 1.07.1907 г. (Юбилейна/Yubileyna 1935: 97), а според тези от нейните годишни отчети за учебната 1906/1907 и за 1907/1908 години – от 18.02.1906 г. до 1.01.1907 г.). Това назначение на капелмай-

тор Павел от квартируващия в Русе 2^{ри} пехотен Искърски полк е породено от необходимостта елитното училище да има „Гимназиална музика“, т. е. ученически духов оркестър. От спомените на Михаил Константинов (1876–1955), учител по пеене и цигулка в периода от 1.09.1901 г. до 1.09.1908 г., става ясно голямото желание на директора Александър Кунев да бъде създаден такъв оркестър, за който даже липсват духови инструменти. Но в резултат на общите усилия и особено на проявената професионална настойчивост на капелмайстор Павел да се закупят нужните за попълването на фанфарния оркестър 8 броя духови инструменти и да се обучат учениците да свирят на тях, новосформираният оркестър на Константинов много скоро става гордостта на Гимназията за училищни и градски тържества. През 1906 г. Константинов получава редкия шанс да свърже името си с основаването на втори оркестър с чешко съдействие – Тамбурашкият, който, както отбелязахме вече, става възможен благодарение на подарения през ноември 1906 г. от Франц Щрос инструментариум и нотен материал „с надежда, че ще се образува такъв оркестър при Гимназията“ (Юбилейна/Yubileyna 1935: 176, Ганчев–Рошкева/Ganchev–Roshkeva 2013: 300, 308). Съкровената Щросова мечта да се продължи тамбурашкото му дело далеч надхвърля създаването на училищния оркестър, тъй като чрез съхранената в Русе традиция продължава и до днес да се развива фаркашкото тамбурашко изкуство, чието начало постави чешкият музикален първостроител.

В заключение могат да бъдат изведени следните основни изводи:

1. Настоящото изложение се фокусира върху 6 (не)познати или позабравени имена на капелмайстори-първостроители от чешкия капелмайсторски период в музикалната история на Русчук на Дунава (1881–1903). Изследването цели да систематизира и да запълни съществуващите „бели полета“ с конкретни извороведски и аналитични ретроспекции и анализи.

2. Първостроителството на духовия оркестър на Военноморските сили и втори щатен оркестър в България има руско-чешко начало и действа в полето на славянската взаимност чрез своите достойни за почит и историческа памет имена: капитан-лейтенант Александър Егорович Конкевич (от 1 август 1881), капитан-лейтенант Зиновий Петрович Рожественски (1.08.1883 – 10.1885) и чешките капелмайстори Габриел Шебек (1881), Франтишек (Франц) Минарик (28. 02. – 10. 1884), Франц Щрос (10.1884 – 10.1885) и Франтишек (Франц) Свобода (03.1886 – 1899 в Русе, до 1910 във Варна);

3. Гарнизонният духов оркестър на 23^{-та} пеша Дунавска дружина, преобразувана на 19.11.1884 в 5^{-и} пехотен Дунавски полк, нарежда техните руски командири до диригентската палка на чешкия капелмайстор Габриел Шебек (1881–1885), а след победоносната Сръбско-българска война (1885) тя се поема от сънародниците му Антон Улрих (1895–1896) и Франц Щрос (1896–1906). Чешкият капелмайстор Венцеслав/ Венцислав Павел (1889–1910), който ръководи духовия оркестър на квартируващия в Русе 2^{ри} пехотен Искърски полк, създава като учител по инструментална музика духовия оркестър на Русенската мъжка гимназия „Княз Борис“ (1906/1907).

4. Руско-чешкият професионален модел при сформирането на двата военни оркестъра в 1881 г. се възпроизвежда в българската войска през следващите няколко години, а до началото на XX в. своеобразната „чешка капелмайсторска школа“ на Русе има съзидателен принос в развитието на професионалната музикална култура на крайдунавския град, респективно и на българската музикална култура.

5. Сред първостроителите от „чешката капелмайсторска школа“ се откроява военният капелмайстор Франц Щрос (1851–1917), който с 23-годишната си пионерска музикална дейност оставя разнопосочно музикално наследство в три основни направления – създава първите военни духови оркестри в Русе, Хасково, Свищов, Ловеч и Военното училище в София, основава първите граждански струнни оркестри и светски певчески

хорове в Русе и композира първите музикални произведения за военни духови оркестри. Колективната памет на Русе е длъжна да се покаже справедлива и благодарна към музикалния първостроител и през българските военни институции да инициира поставянето на възпоменателна плоча във вид на барелеф. По този начин ще се увековечи неговия забележителен принос в историята на музикалния живот в Русе, а името му ще остане за поколенията със следния примерен текст:

Капелмайстор Франц Щрос (1851–22 февруари 1917), чешки професионален музикант; основоположник на военни и граждански оркестри в Русе и страната; композитор на „Свищовско хоро“ и на първата кавалерийска „Конярска китка“. От признателното русенско гражданство.

ЛИТЕРАТУРА

- Андреев 1952: *Андреев, А.* Първи български духов оркестър. – Известия на Института за музика. София: БАН, кн. I (Andreev 1952: *Andreev, A.* Parvi balgarski duhov orkestar. – *Izvestiya na Instituta za muzika.* Sofia: BAN, kn. I).
- Борина 1930: *Борина, Хр.* „Български песни“ от Лудвик Куба. – Мир, № 8858, 14 януари 1930, 1 (Borina 1930: *Borina, Hr.* „Balgarski pesni“ ot Ludvik Kuba. – Mir, № 8858, 14 yanuari 1930, 1).
- Вълчинова 1981: *Вълчинова, Ел.* Чешките капелмайстори и приносът им в развитието на българската музикална култура. – Българско музикознание, № 4, 53–68 (Valchinova 1981: *Valchinova El.* Cheshkite kapelmaystori i prinosat im v razvitiето na balgarskata muzikalna kultura. – *Balgarsko muzikoznanie*, № 4, 53–68).
- Ганчев, Рощкева 2013: *Ганчев, Р., Р. Рощкева.* Жива традиция. Мъжката гимназия. Т. 1. Русе: Авангард принт (Ganchev, Roshkeva 2013: *Ganchev, R., R. Roshkeva.* Zhiva traditsia. Mazhkata gimnazia. T. 1. Ruse: Avangard print).
- Грибовский, Познахирев 1999: *Грибовский, Вл. Ю., В. В. Познахирев.* Знаменитые адмиралы. Вице-адмирал З. П. Рожественский. Книга вторая. Санкт-Петербург: Галей Принт (Gribovskiy, Poznakhirev 1999: *Gribovskiy, Vl. Yu., V. V. Poznakhirev.* Znamenitye admiraly. Vitse-admiral Z. P. Rozhestvenskiy. Kniga vtoraya. Sankt-Peterburg: Galeya Print).
- Енциклопедия 1967: *Енциклопедия на българската музикална култура.* Ред. П. Стайнов и др. София: БАН (Entsiklopedia 1967: *Entsiklopedia na balgarskata muzikalna kultura.* Red. P. Staynov et all. Sofia: BAN).
- Иванов 1979: *Иванов, Ат.* Военните оркестри в България. София: Военно издателство (Ivanov 1979: *Ivanov, At.* Voennite orkestri v Balgaria. Sofia: Voенno izdatelstvo).
- История 1942: *История на 5^{-и} пехотен Дунавски полк (1885–1941).* София: Полиграфия (Istoria 1942: *Istoria na 5ⁱ pehoten Dunavski polk (1885–1941).* Sofia: Poligrafia).
- Йовов и колектив 1934: *Йовов, М. и колектив.* Военното на Н. В. Училище от основаването му до днес (1878–1934). София: изд. Военно на Негово Величество училище (Yovov i kolektiv 1934: *Yovov M. i kolektiv.* Voennoto na N. V. Uchilishte ot osnovavaneto mu do dnes (1878–1934). Sofia: izd. Voенno na Negrovo Velichestvo uchilishte).
- Каранов 1972: *Каранов, Й.* Военните духови оркестри в гр. Варна (1881–1944). Варна (Kararov 1972: *Kararov, Y.* Voennite duhovi orkestri v gr. Varna (1881–1944). Varna).
- Куба 1930: *Куба, Л.* Принос към историята на българския химн. – Чехословашко, извънредно издание на в. Мир за 1930. Притурка, 6 (Kuba 1930: *Kuba, L.* Prinos kam

- istoriata na balgarskiya himn –In: Chehoslovashko, izvanredno izdanie na v. Mir za 1930. Priturka, 6).
- Маринова Николова 2009: *Маринова Николова, Д.* Ролята на чешката колония в Русе за българското национално развитие. –В: Чехи в България: ролята на чешкото присъствие в българското национално Възраждане, 19-20 май 2009 г. София: МВнР на Чешката република; Валентин Траянов, 201–220 (Marinova Nikolova 2009: *Marinova Nikolova D.* Rolyata na cheshkata kolonia v Ruse za balgarskoto natsionalno razvitie. –In: Chehi v Balgaria: rolyata na cheshkoto prisastvie v balgarskoto natsionalno Vazrazhdane, 19-20 may 2009 g. Sofia: MVnR na Cheshkata republika; Valentin Trayanov, 201–220).
- Маринова Николова 2020а: *Маринова Николова, Д.* (Не)написаните чешки страници на първостроителство в музикалната история на Русе. – Българско музикознание 3, 19–45 (Marinova Nikolova 2020a: *Marinova Nikolova D.* (Ne)napisanite cheshki stranitsi na parvostroitelstvo v muzikalnata istoria na Ruse. – Balgarsko muzikoznanie 3, 19–45).
- Маринова Николова 2020б: *Маринова Николова, Д.* Славянские пионеры в Русуке на Дунае: русские флотоводцы и чешские капельмейстеры формируют оркестр Военно-морских сил Болгарии (1879–1885). –В: Сборник материалов круглого стола. Брянск: Аверс, 195–208 (Marinova Nikolova 2020b: *Marinova Nikolova, D.* Slavyanskiye pionery v Ruschuke na Dunae: russkie flotovodtsy i cheshskie kapel'meystery formiruyut orkestr VoЕННО-morskikh sil Bolgarii (1879–1885). –V: Sbornik materialov kruglogo stola. Bryansk: Avers, 195–208).
- Маринова Николова 2022: *Маринова Николова, Д.* Паметта на Русе за музикалното наследство на чешкия капелмайстор Франц Щрос (1851–1917). –В: Арnaudов сборник, Русе: Лени – Ан, Т. 12, 239–250 (Marinova Nikolova 2022: *Marinova Nikolova, D.* 2022: Pametta na Ruse za muzikalното nasledstvo na cheshkiya kapelmaystor Frants Shtros (1851–1917). – V: Arnaudov sbornik, Ruse: Leni – An, t. 12, 239–250).
- М. С. П. 1907: *М.С.П.* Един скромен деец. – Музикален вестник, IV, (5 и 6), 7–8 (M.S.P. 1907: *M. S. P.* Edin skromen deets – Muzikalen vestnik, IV, (5 i 6), 7–8).
- Павлов 2000: *Павлов, В.* Приносът на чехите в културния живот на Българския военноморски флот. –В: Овчаров, Д. (ред. и съст). Културната интеграция между чехи и българи в европейската традиция: Материали от VII лятна научна среща, Варна, 25-27 юни 1999 г. Варна: Община Варна, 123–127 (Pavlov 2000: *Pavlov, V.* Prinosat na chehite v kulturniya zhivot na Balgarskiya voennomorski flot. –In: Ovcharov, D. (red. i sast). Kulturnata integratsia mezhdru chehi i balgari v evropeyskata traditsia: Materiali ot VII lyatna nauchna sreshta, Varna, 25-27 yuni 1999 g. Varna: Obshtina Varna, 123–127).
- Сакакушев 1960: *Сакакушев, Д.* Музикалното минало на гр. Русе (1866–9. IX. 1944). – В: ДА – Русе, ф. 953, оп. I, а. е. 2, л. 1–145 (Sakakushev 1960: *Sakakushev, D.* Muzikalното minalo na gr. Ruse (1866–9. IX. 1944). –V: DA – Ruse, f. 953, op. I, a. e. 2, l. 1–145).
- Семеен архив на Анжела Франц Щрос в Русе (Semeen arhiv na Anzhela Frants Shtros v Ruse).
- Семеен архив на Рудолф Симеонов Щрос в Русе (Semeen arhiv na Rudolf Simeonov Shtros v Ruse).
- Сис 1925: *Сис, В.* Кратък преглед на българо-чешките културни сношения. – В: Юбилеен сборник на Славянското дружество в България 1899–1924. София: Балкан, 35–49 (Sis 1925: *Sis, V.* Kratak pregled na balgario-cheshkrite kulturni snosheniya. – In: Yubileen sbornik na Slavyanskoto druzhestvo v Balgaria 1899–1924. Sofia: Balkan, 35–49).
- Стоева 1997: *Стоева, Хр.* Чехи и чешки възпитаници във Варна. Варна: Славена (Stoeva 1997: *Stoeva, Hr.* Chehi i cheshki vazpitanitsi vav Varna. Varna: Slavena).

- Стойчев 1957: *Стойчев, Ив.* За първите наши оркестри – Известия на Института за музика IV, 239–240 (Stoychev 1957: *Stoychev, Iv.* Za parvite nashi orkestri – Izvestiya na Institututa za muzika IV, 239–240).
- Тодоров [съст.] 1995, 1996, 1999: *Тодоров, В.* Чехи в България – история и типология на една цивилизаторска роля. Голяма чешка библиотека. София: УИ „Св. Климент Охридски“ Част първа, Част втора, Част трета (Todorov [sast.] 1995, 1996, 1999: *Todorov, V.* Chehi v Balgaria – istoria i tipologia na edna tsivilizatorska rolya, Golyama cheshka biblioteka. Sofia: UI „Sv. Kliment Ohridski“ Chast parva, Chast vtora, Chast tretta).
- Улрих 1895/1896: *Улрих, А.* Муткуров марш. НБКМ – БИА, ф. 392, а. е. 19, л. 13. (Ulrih 1895/1896: *Ulrih, A.* Mutkurov marsh. NBKM – BIA, f. 392, a. e. 19, l. 13).
- Хърков 2009: *Хърков Ст.* Делото на Франтишек Швестка като композитор и диригент в светлината на новооткрити материали. –В: Чехи в България: ролята на чешкото присъствие в българското национално Възраждане, 19–20 май 2009 г. София: МВНР на Чешката република; Валентин Траянов, 81–88 (Harkov: *Harkov, St.* Deloto na Frantishek Shvestka kato kompozitor i dirigent v svetlinata na novootkriti materiali. –In: Chehi v Balgaria: rolyata na cheshkoto prisastvie v balgarskoto natsionalno Vazrazhdane, 19–20 may 2009 g. Sofia: MVnR na Cheshkata repulika; Valentin Trayanov, 81–88).
- Чендов 1985: *Чендов, Г.* Когато Русе беше Русчук. София: Отечествен фронт (Chendov 1985: *Chendov, G.* Kogato Ruse beshe Ruschuk. Sofia: Otechestven front).
- Черни, Григоров 2008: *Черни, М., Др. Григоров.* Встъпителни думи. –В: Ролята на чешката интелигенция в обществения живот на следосвобожденска България. Прага: Посолство на Република България в Чешката република, 16–18 (Cherni, M., D. Grigorov 2008: *Cherni, M., D. Grigorov.* Vstapitelni dumi. –V: Rolyata na cheshkata inteligentsia v obshtestveniya zhivot na sledosvobozhdenska Balgaria. Praga: Posolstvo na Republika Balgaria v Cheshkata republika, 16–18).
- Юбилейна книга 1935: Юбилейна книга на Русенската мъжка гимназия „Княз Борис“ (1884–1934). Русе: Роглев (Yubileyna kniga 1935: Yubileyna kniga na Rusenskata mazhka gimnazia „Knyaz Boris“ (1884–1934). Ruse: Roglev).
- Lib. Matrimoniorum, T. I, II.
- Lib. Baptisatorum, T. I, II, III.
- Lib. Mortuorum, T. I, II.
- Pospišil [ed] 1929: *Pospišil, V. [ed].* Jubilejní ročenka československé kolonie v Bulharsku 1868–1928, V Sofii: Dvorni knihtiskárna.